De Levende Natuur 89 (4):124-125 (1988)

Drentsche A. Internal Report Department of Plant Ecology, Univ. of Groningen / State Forestry Commission, Assen (mimeo).
Grootjans, A. P., 1980. Distribution of plant communities along rivulets in relation to hydrology and management. In: O. Wilmanns & R. Tüxen (eds.) 'Epharmonie'. Ber. Int. Symp. Int. Ver. Vegetationskunde, Rinteln 1979, Vaduz (Cramer), pp. 143-170.
Kruijne, A. A., D. M. de Vries & H. Mooi, 1967. Bijdrage tot de oecologie van Nederlandse graslandplanten. Versl. Landb. Onderz. 696. Pudoc, Wageningen.
Oomes, M. J. M. & H. Mooi, 1985. The effect of management on succession and production of formerly agricultural grassland after stopping fertilization. In: K. F. Schreiber (ed.). 'Sukzession auf Grünlandbrachen', pp. 59-67. Münstersche Geographische Arbeiten 20.
Schreiber, K. F. & J. Schiefer, 1985. Vegetations- und Stoffdynamik in Grünlandbrachen, 10 Jahre Bracheversuche in Baden-Württenberg. In: K. F. Schreiber (ed.), 'Sukzession auf Grünlandbrachen', pp. 111-153. Münstersche Geographische Arbeiten 20.
Streefkerk, J. & D. van Hoorn, 1985. Hydrologisch onderzoek in het stroomdal van de Drentsche A. Internal Report State Forestry Commission, Utrecht.
Wells, T. C. E., 1980. Management options for lowland grassland. In: I. H. Rorison and R. Hunt (eds), 'Amenity grassland', Wiley, Chichester, pp. 175-195.
Willems, J. H., 1983. Species composition and above ground phytomass in chalk grassland with different management. Vegetatio 52: 171-180.

Summary

Effects of different haymaking regimes in a lower course valley grassland.

Different management regimes varying from abandoning to hay-making twice a year were compared in a wet lower course valley grassland. Tall species like *Filipendula ulmaria* and *Phalaris arundinacea* became dominant in the regimes in which litter accumulation took place, whereas the number of species decreased and the above-ground standing crop increased. The reverse was true in the regimes involving cutting twice a year and annual cutting in July, in which small species like *Ranunculus repens, Caltha palustris, Holcus lanatus* and *Poa trivialis* became important.

Drs. J. P. Bakker & Y. de Vries
Vakgroep Plantenoecologie
Biologisch Centrum, Rijksuniversiteit Groningen
Postbus 14
9750 AA Haren (Gn).

Begrazing, toepassing en onderzoek

F. W. Prins

In het jaar 1987 verscheen 'Begrazing in de natuur' (De Bie c.s., 1987), een verzameling geactualiseerde teksten van een serie colleges, gehouden in 1982. Zowel de colleges als het boek zijn op initiatief van het BON, het Begrazingsoverleg Nederland, tot stand gekomen.
Begrazing als beheersmaatregel heeft de laatste tien jaar een grote vlucht genomen, reden om meer uitgebreid dan gewoonlijk aandacht aan deze uitgave te schenken.

Bij begrazing als beheersmaatregel worden grote herbivoren, veelal gedomesticeerde dieren zoals runderen, paarden of schapen in een terrein gebracht teneinde waardevolle vegetaties in stand te houden dan wel deze te ontwikkelen (Oosterveld, 1975), waarbij ervan uitgegaan wordt dat de vegetatiestructuur bepalend is voor de fauna. Sinds het begin van de jaren zeventig wordt een groot aantal natuurreservaten geheel of gedeeltelijk begraasd. Meer dan de helft van deze terreinen betreft oppervlakten kleiner dan 50 ha! Slechts enkelen zijn groter dan 100 ha (tabel 1). Voor een belangrijk deel zijn het reservaten die bestaan uit voormalige cultuurgronden. Deze zijn door de natuurbescherming verworven in het kader van de Relatienota, veelal als weidevogelreservaat, soms vanwege de botanische waarde of als ganzengebied. Het zijn graslanden waar het traditionele agrarische beheer een voorname rol speelt bij het behouden en versterken van de natuurwaarden. Een niet onbelangrijk deel daarvan ligt in het lage deel van Nederland, in de polders en het veenweidegebied.

Door het Begrazingsoverleg Nederland, waarin onderzoekers en beheerders samen komen, is nagegaan waar de terreinen liggen waar het begrazingsonderzoek wordt verricht (BON, in prep.). Het blijkt dat het onderzoek vooral plaatsvindt op de pleistocene gronden, in het kustgebied of op de drooggevallen gronden. Daarbij is overigens het onderzoek van de DBL (Directie Beheer Landbouwgronden) naar de relatie tussen vee en weidevogels buiten beschouwing gebleven. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat 'Begrazing in de natuur' vrijwel geen informatie biedt over begrazing in de graslandgebieden van het lage deel van Nederland. In het boek worden de onderzoeksresultaten toegelicht aan de hand van het Westerholt (Bakker), Junner Koeland (Bokdam) en het New Forest (Putman).

Uit tabel 1 blijkt ook dat de oppervlakte van de begraasde terreinen dikwijls maar heel beperkt is. De natuur in Nederland is verdeeld in tamelijk kleine percelen. Sommige terreinen van enkele tientallen hectaren groot worden nog weer door tussenrasters in kleinere stukken verdeeld. In het veenweidegebied wordt de perceelsgrootte bepaald door het slotenpatroon; het aaneenrijgen van verschillende percelen is maar in een beperkt aantal gevallen mogelijk.

De terreinbeheerders staan voor de opgave om ook in dergelijke omstandigheden met beperkte middelen een nog steeds groeiende oppervlakte te beheren. Begrazen is daarbij een aantrekkelijk alternatief naast maaien en afvoeren zowel vanuit natuurwetenschappelijk als vanuit bedrijfseconomisch oogpunt bezien.

Juist dit laatste punt heeft verschillende aspekten in de beheerspraktijk. Aspecten als de mate waarin de grazers zich zelf kunnen redden, dat wil zeggen dat de dieren in voldoende mate winterhard moeten zijn, weinig veterinaire zorg behoeven en overigens weinig verzorging nodig hebben, zijn daarbij van groot belang. Uiteraard mag daarbij

Tabel 1	SBB n = 124	NM n = 66
0- 20 ha	60 (46,8%)	24 (36,6%)
20- 50 ha	34 (27,0%)	13 (19,6%)
50-100 ha	19 (15,0%)	13 (16,9%)
100 ha	11 (11,2%)	16 (24,2%)

Grootte van begraasde terreinen bij het Staatsbosbeheer (SBB) en Natuurmonumenten (NM) (Batterink, 1984)

De Levende Natuur 89 (4):124-125 (1988)



de mogelijke opbrengst, zowel financieel als naar de beheersdoelstelling toe, niet uit het oog verloren worden.

Een ander aspekt is de superheffing. Waar vee van landbouwers wordt ingeschaard, is de invloed van de superheffing merkbaar: er is een duidelijke afname van het aantal stuks vee dat ter inscharing wordt aangeboden. In de ene regio is dit sterker het geval dan elders. Bij een verdergaande reductie van het melkveebestand zal deze tendens zich voortzetten. Deze ontwikkeling dwingt de terreinbeheerders tot een nadere bezinning op de gewenste doelstellingen en op de mogelijkheden om deze te realiseren. Doelstellingen die een afgeleide vormen van het vroegere agrarische gebruik, zoals hooiland en weidevogelgebied, komen ter discussie te staan. De vraag doet zich voor welke 'speelruimte' er is. Onze natuurterreinen vormen voor veel soorten, die nog niet zo lang geleden algemeen in het agrarische cultuurland voorkwamen, een laatste refugium. Begrazing zal daarbij een belangrijke rol blijven spelen, waarbij vooral naar kostenbesparingen gezocht zal worden.

In 'Begrazing in de natuur' is het niet geheel duidelijk wat de samenstellers onder natuur verstaan. In het voorwoord van Van Andel en Stortenbeker wordt gesuggereerd dat het boek een bijdrage kan leveren aan de ontwikkeling van het geïntegreerde beheer van grote eenheden. Ik waag dit te betwijfelen. Alleen de bijdrage van Van Wieren komt daarvoor in aanmerking; alle andere bijdragen gaan uit van het beheer van onze half-natuurlijke landschappen op een wijze zoals die door Van Leeuwen en Westhoff is ontwikkeld. Helaas dragen de studies uit Afrika (Breman, Geerling en De Bie) daar ook weinig aan bij. De rol van natuurlijke grazers in Nederland komt vrijwel niet aan de orde. In dit kader had een case-study over de rol van de Grauwe ganzen in de Oostvaardersplassen niet misstaan. Over effecten van begrazing op zeer grote terreinen — te denken valt aan terreinen groter dan 1000 ha en de invloed van de schaal is weinig bekend. Hopelijk zal binnenkort de door minister Braks aangekondigde begrazingsproef van ca 2000 ha geconcretiseerd kunnen worden. Vooruitlopend op de beslissingen van de Rijksoverheid heeft Natuurmonumenten onlangs aangekondigd delen van het Nationaal Park Veluwezoom zeer extensief te gaan begrazen.

Het boek geeft de stand van zaken van de wetenschap met betrekking tot begrazing weer aan het begin van de jaren tachtig. Het geeft echter geen volledig beeld hiervan. De bijdragen van Joenje (Planten, herbivoren en begrazing), Deinum (Planten als voedsel geanalyseerd) en R. A. Prins (Spijsvertering van herbivoren) geven informatie die we in de gebruikelijke literatuur voor het natuurbeheer niet tegenkomen. De auteurs zijn afkomstig van vrijwel alle instituten, waar onderzoek aan begrazing plaatsvindt. Zoals gezegd, het boek geeft echter geen overzicht van het recent verrichte onderzoek. Daarvoor is het niet geschreven.

'Begrazing in de natuur' heeft de verdienste dat het in een redelijke omvang de verschillende aspecten, verbonden aan begrazing, op een grondige wijze behandelt. Voor beheerders, die niet academisch geschoold zijn, zullen enige hoofdstukken wellicht pittige kost vormen doch deze geven voor geïnteresseerden goede achtergrondinformatie.

Literatuur

Batterink, M., 1984. Praktische aspekten van begrazing. Staatsbosbeheer, Utrecht.

Bie, S. de, W. Joenje & S. E. van Wieren (red.), 1987. Begrazing in de natuur. Pudoc, Wageningen.

Oosterveld, P., 1975. Beheer en ontwikkeling van natuurreservaten door begrazing. Natuur en landschap 29: 161-171.

Drs. F. W. Prins
Natuurmonumenten
Noordereinde 60
1243 JJ 's-Graveland